

Toekomst van Europa

Coen Teulings Domincuskerk, 3 november 2013

Mag ik u een vraag stellen: Wie vindt dat Spanje er een rotzooitje van heeft gemaakt? En wie vindt van niet? Dat is goed, de meerderheid weet het niet. En dat klopt ook, want het is niet zo duidelijk. U bent oprecht voorzichtig om u uit te spreken. Vaak zie ik ook dat mensen nattigheid voelen. Ze willen graag antwoorden dat de Spanjaarden natuurlijk uitvreter zijn, maar durven dat niet te zeggen omdat ze het retorische karakter van mijn vraag voorvoelen. Want bij het begin van de financiële crisis in 2008 stond Spanje er goed voor. Het land voldeed aan alle criteria van het verdrag van Maastricht. Het Spaanse banktoezicht werd zelfs geroemd. Nu weten we dat Spanje leed onder een huizenprijzobubbel. Veel te veel mensen werkten in de bouw. Voor stenen stapelen hoef je niet zoveel te leren om toch veel te kunnen verdienen. Dus nam de drop out in het onderwijs toe. Nu de bouw is ingestort, geldt hetzelfde voor het toekomstperspectief van veel jongeren. Ze zijn ongeschoold werkloos en moeten alsnog een echt vak gaan leren. Dat is een recept voor jarenlange ellende.

Echter, het is niet in de sterren geschreven dat dat lot louter is voorbehouden aan landen ten zuiden van Parijs of ten westen van Londen. Neem Nederland. Wat was er in 2008 in de eerste maanden na de ondergang van Lehman gebeurd als ABN-Amro niet toevallig net tijds overgenomen was door RBS? Nu zit de Britse belastingbetaler op onze blaren. Of wat was er gebeurd als ons land eerder gedwongen was geweest om af te boeken op commercieel vastgoed? Dan was Nederland er mogelijk niet veel beter aan toe geweest dan Spanje. Of neem Duitsland. Nu de trotse leider van Europa. Wie herinnert zich nog dat rond de eeuwwisseling dit land nog werd aangeduid als de zieke man van Europa, een reus lemen voeten? Kortom: het kan verkeren. Het is niet altijd noord tegen zuid. De hoogvlieger van vandaag valt morgen uitgeput ter aarde. Dat noopt tot bescheidenheid.

Europa verkeert in de ernstigste crisis uit haar bestaan. Als ik nogmaals een beroep op uw zelfwerkzaamheid zou doen en u zou vragen naar de aard van die crisis, dan zou "financieel" waarschijnlijk het meest genoemde adjectief zijn. Dat adjectief lijkt voor de hand te liggen. Toch is dat in mijn ogen onjuist. Deze crisis is een politieke crisis. Europa blijkt de politieke structuur te missen om de onvermijdelijke gevolgen van de instabiliteit van financiële markten te kunnen opvangen. Als je wateroverlast hebt doordat je het dak niet op tijd hebt gerepareerd, dan kun je de regen de schuld geven. Je kunt ook denken dat je had kunnen weten dat het wel weer een keer gaat regenen en dat je dus het dak tijds had moeten repareren. Zolang dat niet gebeurt, is het gebrekkige dak de reden van de wateroverlast, niet de regen.

De monetaire unie is er, terecht of onterecht is nu niet meer relevant. Zoals ter zaken kundige economen al 20 jaar geleden hebben aangegeven vereist een dergelijke unie meer gemeenschappelijk Europese bevoegdheden dan waarin in het verdrag van Maastricht werd voorzien. De Europese leiders van die dagen, Kohl, Mitterand, en onze eigen Lubbers, hebben echter doelbewust een gok genomen: de monetaire unie werd als katalysator gebruikt voor verder Europese integratie. Of we die beslissing van toen nu kunnen appreciëren is twijfelachtig, maar zoals gezegd maar beperkt relevant. Nu staan we voor de vraag: de unie ontbinden, of meer bevoegdheden overdragen aan Europa.

Waarom vereist een monetaire unie meer gemeenschappelijke bevoegdheden? Een monetaire unie brengt het risico op een uitslaande brand met zich. Dat risico ervaren we momenteel van dag tot dag. Brandvoorschriften helpen. Dat vermindert het risico op nieuwe brand. De geschiedenis laat zien dat het risico op een fik echter nooit volledig kan worden uitgebannen. Daarom is ook een brandverzekering nodig, die de schade in ieder geval deels vergoed als er zich onverhoopt toch brand voordoet. Die brandverzekering heet in dit geval "bankenunie", dan heeft u weer de aansluiting tussen mijn betoog en de analyses die u dagelijks in de krant leest.

Een brandverzekering, dat is de moderne invulling van het begrip solidariteit. We staan voor elkaar als we het moeilijk hebben, net zoals de staten in Amerika dat doen. Ook daar betalen de rijke staten in het noordoosten en het westen voor de arme staten in het Zuiden. En zij doen dat nu al decennia lang, zonder morren. Wij hebben onze mond altijd vol over Amerikaanse toestanden. Ondertussen krijgen wij niet georganiseerd wat daar wel kan. Europa, de bakermat van de verzorgingsstaat, van de solidariteit binnen het eigen land, wil geen solidariteit tussen landen.

Solidariteit is een moreel begrip. Ik onthoud me voor het moment van een moreel oordeel, niet omdat ik morele oordelen ongepast vind voor een econoom. Moraliteit is van groot belang voor het functioneren van de economie. Ik onthoud mij hier van een moreel oordeel omdat solidariteit een kwestie is van welbegrepen eigenbelang. Het heeft geen zin landen tot op de laatste cent te willen uitwringen voordat we ze een paar broodkruimels toewerpen. Daarom zijn morele begrippen niet louter een kwestie van moreel gelijk.

Er is een bekende wijsheid over de relatie tussen de bank en de kredietnemer. Als de bank een vordering heeft van een ton, dan heeft de kredietnemer een probleem. Als de bank een vordering heeft van 10 miljoen, dan heeft de bank een probleem. Noord Europa is nu zo'n bank met een vordering van 10 mln, alleen we willen het niet weten. John Maynard Keynes heeft daar in 1919 een prachtig boek over geschreven. De geallieerden probeerden in het verdrag van Versailles een veel te hoge vordering op Duitsland te incasseren. L'histoire se repete. Europa is met ongevenaard geweld de fouten van bijna een eeuw geleden aan het herhalen. De Nederlandse intelligentia staat erbij en kijkt ernaar, sterker nog, we juichen het toe. "Je moet de druk erop houden, anders wordt er in het zuiden nooit hervormd."

Dat is overigens ook wel een beetje waar. De invoering van een brandverzekering is gevaarlijk omdat zij uitvreeters gedrag oproept. Het verzekeren van de brandschade nodigt landen uit om brandgevaarlijker te bouwen. Dat is een serieus risico. Het is de schuld van Zuid Europa, hadden ze maar minder brandgevaarlijk moeten bouwen. Dus moeten ze ook zelf de schade betalen, zo is dan de logische conclusie. Kortom, de aloude retoriek van schuld en boete.

Tegenover de retoriek van schuld en boete staat echter die van samenwerking en solidariteit. Als de leden van een groep, een familieverband zoals in het geval van Jozef, elkaar niet vertrouwen, dan zullen ze schuld en boete te laten prevaleren boven samenwerking en solidariteit, ook al is solidariteit uiteindelijk in ieders belang.

De retoriek van schuld en boete verschaft Noord Europa een alibi om niet over de invoering van een brandverzekering te hoeven bespreken. Noord Europa kan op basis van deze retoriek schijnbaar veilig achterover leunen. Schijnbaar, want dat is inderdaad schijn. Alle landen houden nu hun kaarten tegen de borst in de hoop dat de rekening naar de burens gaat, maar het eindresultaat van dit uitstelgedrag, de stap-voor-stap benadering, is dat de rekening uiteindelijk veel hoger uitvalt. Dat is de les van Versailles, zo treffend verwoord in Keynes prachtige boek. De schuldenaar moet een prikkel houden om zijn schuld af te lossen. Dat kan alleen door de schuld niet te zeer te laten oplopen, of waar nodig, de schuld deels kwijt te schelden, zoals in Griekenland. Jozef's dilemma tussen schuld en boete enerzijds en solidariteit en samenwerking anderzijds, vergeving zo u wilt, heeft dus niets aan actualiteit verloren, zo laat Europa zien.

Zoals gezegd is de huidige crisis vooral een politieke crisis. Politieke besluitvorming kenmerkt zich hierdoor dat een gemeenschap een beslissing neemt die bindend is voor de leden. Dat vereist dus dat de groep zich inderdaad als een gemeenschap ziet, en dat de leden van de groep de bevoegdheid van de gemeenschap erkennen om over het voorliggende agendapunt een beslissing te nemen. Het schort op dit moment vooral aan het tweede - heeft Europa de bevoegdheid? - met de dreiging dat dit op termijn gevolgen heeft voor het eerste - voelen we ons nog wel deel van de Europese gemeenschap? -.

De pijnlijke ervaring uit vele eerdere financiële crises is dat wij steeds opnieuw te laat die les tot ons door laten dringen, omdat een snelle aanpak politiek moeilijk verkoopbaar is, zie Zuid Amerika in de jaren tachtig, zie Mexico, zie de Saving en Loans crisis in de VS, zie Japan, last but not least, zie Europa in de afgelopen 3 jaar. Bij een vroegtijdige aanpak van de Griekse crisis waren wij veel goedkoper uit geweest. Vanwege deze verleiding, uitstel, ontaarden financiële crises bijna altijd in politieke crises. De enige weg daaruit is een gesprek over moraliteit: onderlinge solidariteit is de enige uitweg. Dat is moreel verheven -dat voelt goed- maar correspondeert bovendien met ons welbegrepen eigenbelang. Komt dat even goed uit.